

महाराष्ट्र शासन,
 ग्राम विकास य जलसंधारण विभाग,
 शासन निर्णय क्र.क्रांती १००४/१२६/प्रक.१०/जल-१.
 मंत्रालय, मुंबई ४०००१३.
 दिनांक :- ०२ एप्रिल, २००४.

धाचा:- १) जलसंधारण विभाग शासन निर्णय क्र. जलसं १०१२/सीआर १८२/जल - ७ दि. ५ ऑगस्ट १९९२.
 २) जलसंधारण विभाग शासन निर्णय क्र. जलसं १०१५/प्रक.२५०/ जल - ७ दि. ३०.९.१९९६
 ३) पाटवारे विभाग शासन परिपत्र क्र. संविर्ग १०८५/३३४/लया-२ दि. १२ एप्रिल १९९७
 ४) मुख्य अधियेता स.पा.स्था.संस. पुणे याची पत्र क्र.मुख्य/उविध.२/प्रशा-२/जलबांध/१०१८/०४ दि. २०.३.०४

प्रस्तावना :- पाण्लोट होत्र विकासासाठी मृदृ य जलसंधारणाचे उपचार महणून पात्र तात्पात्र, कोल्हापुर फटदीचे बंधारे, नालाबोळ, सिमेट बांध, नायतलाच, बनतलाच इ. बांधकामे वेगवेगळ्या योजनातार्गत (रोहळ्या, संपूर्ण चामीण शोजगार योजना इ.) डाळी येऊन राष्ट्रविषयक वेतात, या सर्व योजनांमध्ये पृष्ठभागात याण्याचे साठे निर्माण करून ते पाणी जांभीत मुरधून भूजलाचे पुनर्बद्धण केले जाते.

कोल्हापुर फटदीच्या बांधासाठी लाकडी दरवाजारेवजी (बर्ग) २ x ०.५ मीटर आकाराचे सरळ/वक्र दरवाजे एक बस्तून जास्तीत आस्त ४.५ मीटर उंचीपर्यंतची पाणी साठविण्याची व्यवस्था केली जाते. या बंधा-यांक्या दरवाजे बसावेण्याची व उघडविष्याची प्रक्रिया ही पूर्णपणे मनुष्य शक्तीद्वारे डालाळली जाते. हे दरवाजे दगडी वा संधानकातील प्रस्तुमाफ्ये अडकविष्याची तरतुद करावी लागते. Waterway मधील encroachment, बंधा-याची जास्त उंची, अकस्मात आलेल्या पूरप्रसागी दरवाजे उघडविष्याची अडवण व लागणारा येळ इ. प्रमुख कारणामुळे राज्याच्या अनेक भागात कोल्हापुर फटदीचे बंधारे एका बाजूने बळाण घेऊन (Outfall) फुटविण्याचा प्रकार संसेत्पाने घडल असल्याचे निदर्शनास येत आहे. या बंधा-याचे दरवाजे बसविष्यासाठी व उघडविष्यासाठी जास्त येळ लागतो, काम अवधड असते व खर्ची जास्त येतो. या अडकविष्याचे भास करून बंधा-याच्या व्यवस्थापनात सुटसुटीतणा आणण्याच्या दृष्टीने शासनाचे प्रश्न सतत चालू आहेत. त्यातीलच एक उपाय महणून शासन खालील निर्णय घेत आहे.

शासन निर्णय :- कोल्हापुर फटदीचे बंधारे जागी तत्सम इतर प्रकारचे बंधारे (सिमेट बांध इ.) यातील नहुतांशी त्रुटी दूर करून जलसंधारणाची परिणामकारकता वाढविष्यासाठी शासन जलव्याध या बंधा-याच्या यापुढे पाण्लोट होत्र विकासासाठी यांत्रिक्यात रुक्कमी उपचार महणून अंतर्भूत करण्यास मान्यता देत आहे. या बंधाची कंची १.२ मीटर असेल. लांखडी दरवाजे २X५.२ मी आकाराचे असतील व ते तब्बत गुतविलेले (hinged) असतील. ज्या विकासी नदीचे पात्र सरळ, कटीण व मजबूत

(defined) असेल त्या तिकाणी असा जलबांधाची सांख्यी निर्माण करून दरवाजाच्या पाठीभागे पाणी अडवून भूजलाचे पुनर्वरेण करून स्थानारे पिण्याचे पाणी, सिंचनाचे पाणी हे साठी पाण्याची उपलब्धता वाढविण्याचे करावे. यासाठीच्या मार्गदर्शक सूचना (guidelines) ह्या खालीलप्रमाणे राहील.

क) जलबांधाची जागा निश्चिती :-

- १) जलबांधासाठी जागा निवडताना नदी/नाल्याचे पान (तळ) समतल असावे.
- २) नदी/नाल्याचा उत्तार अधिक तीव्र असू नये.
- ३) गावाजवळ/गायाच्या वरील वा खंडालील काजूस उरव्या जावे तिकाणी लाभदारकांका / शेतकऱ्याचा भहभाग गिळले अशाच टिकाणी बांधकामाते स्थान निश्चित न रावे. नदी/नदी त्या लांबीत सरळ असावेत य काठ मजबूत व कठीण असावेत.
- ४) पायासाठी पघळा खुडक य सिंधर तीर जेदे असेल त्या टिकाणास प्रायान्य द्यावे.
- ५) नदी/नाल्याचा काठ किभान २.०० मी. उंच असावा.
- ६) नदी/नाल्याच्या उगमापासून संगमा पर्यंत बुऱ्हित क्षेत्रानुसार रद्दवाध सांख्यी तयार होईल असावा त-हीने जागा निश्चिती करून वियोजन करावे.
- ७) जलबांधानुसुळे वरील काजूस असलेले रस्ते / बांधकाम व इतर यांची बुऱ्हित होणार नाहीत पाची खाली करावी.
- ८) लाभक्षेत्रातील शेतक-वाची स्थलांने उपसा सिंधन अनुसराच्याची तयारी असावी. बंध-याच्या वर दोन्ही काजूस नदी रातावर सिंधनासाठी विशिरी असणे अधिक तागले.
- ९) जिथे जागा निवडली जाईल तेथील लाभदारक/शेतकीरी याच्या पाणी वापर संलग्नी जलबांधाची सुरक्षा व व्यवस्थापन चासाठी सांगती असावो.
- १०) भूसंपादन:-
- १) जलबांधाची जागा निश्चित करताना बुऱ्हित क्षेत्रात कुऱ्हलीही खाजगी जमिन येत नसल्याचाबदत खाली करावी य त्यांचाभूतचे प्रमाणपत्र संभाल अधिकार्यानी होवे.
- २) अंदाजपत्रक :-
- १) जलबांधाची मुळव शित व पर्लैक भौतिक याचे बांधकाम एम.१० संधानकात करावे.
- २) पाणी अढविण्यासाठी २.००X१.२० आकाशाची लोखडी द्वारे याप्राप्तीत. क्षेत्र-याची उंची १.२ मीटरला सिंधित ठेवावी न waterway मध्ये घटक्यांचे encroachment -साठी
- ३) ज्याच्या आधाराने दरवाजे उंचे केले जावात त्या लोखडी स्तराचा आकार २५० मिमी.५१२५ मिमी. एप्डा असावा.
- ४) मर्य लोखडी द्वारे दरव्या काजूस (U/S) उद्घाटील व एक द्वार मूराचे पाणी सहज रित्या सोडण्यासाठी खालच्या बाजूस (D/S) उघडेल.

५) प्रत्येक दहा द्वारागांे किमान एक द्वारा आकस्मिक पूरात्त्वा पाय्यासाठी असावे व ते काताच्या लेगते व गावाकडील/शेताकडील बाजूस असावे.

६) अंदाज्यन्त्रक इन्हींने सासन नियमाने पालन करून पाटबंधारे व सा.बा. विमागाच्या दरमुळीप्रमाणे (फॅक्टिकेशनसह) करावे व अनुमती गुतेदाराला निश्चिदेच्या माध्यमातून निवडून त्याच्या फदून काम करून घ्यावे.

७) सांदर्भातः-

१) जलवाध जास्तीत जास्त २ महिन्यात पूर्ण करण्याच्या दृष्टीने नियोजन करावे.

२) फॅक्टिकेशनके काम सा.बा.पि.च्या रेळ बुळनाऱ्या दिलेल्या स्टैंडर्ड स्पेसिफिकेशन प्रमाणे कमीत कर्मी किमतीत करून घ्यावे.

३) जलसंधारणाचे काम हे जलसंधारण (विमागाच्या ल.पा.स्यानिक स्तर) वा यंत्रणेकडून दायरिले जाईल.

४.) व्यवस्थापनः-

१) जलवाधाचे व्यवस्थापन शातक-गाव्या/लाभाकाळाच्या पाणी वापर संस्थोकडूनच (शासकीय/ग्रामपंचायत वा असासकीय) करून घ्यावे. संबंधित गुतेदाराकडून सुपांतीने एक वर्ष देखाभाल व व्यवस्थापन फॅलून देखाव उद्दनंतर अवश्यापनाकाळी लाभाकाळाच्या संस्थेस जलवाध हस्तांतरित करावेत.

२) हया बधा-आदि दरवाजे दोन अवृत्ती सहजपणे हाताबू शकतात व हे काम लाभाकाळ संस्था द्यती: करू शकतात. तरीच अशा बधान्याच्या वागे गाळ पण साठत नाही. त्यामुळे व्यवस्थापनासाठी जास्तीका सुर्द होणार नाही.

३) शौलक-यांना काढव बाध हस्तांतर करताचा खालील खांडीवर लक्ष केंद्रित करण्याबाबत करावनाऱ्यात नमुद करावे.

४) पायसाळ्यापूर्वी सर्व दरवाजे वरच्या बाजूस पाढावेत व आपत्कालिन दरवाजे खालील बाजूस पाढावेत.

५) पायसाळ्याके पुरात्त्वा जेवे कर्मी शाला की पाय्याच्या प्रथाहात अदाज घेऊन द्वारे उमी करावीत जोणेसून पाणी अडविष्यास सुखदात ठेवेल.

६) गस्ते नुसार पूर्ण उंचीरेवजी काढी प्रमाणात पाणी साढविष्याकरिता काही द्वारे उमी करावीत.

७) संवरदणीः-

१) जलवाधाचे काम पूर्ण आल्यानंतर एक वर्ष कंचालदाराने आणि नंतर संबंधित लाभाकाळ यांनी त्याची देखाभाल व व्यवस्थापन करावयाचे आहे. त्यामुळे लाभाकाळाचा सहभाग यात खुप नहल्याच आहे. आणि त्याळाठी यंत्रवर्ती जलवाधालगातच्या लाभाकाळकरी यांच्या संस्केवा दंष्ट्रभालीमध्ये पूर्ण सहभाग व सहमती घेण्यात नाही तोपर्यंत जलवाधाचे स्थळ निश्चित करू नये व यांदकाम करू नये.

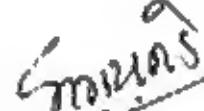
२) या जलसाधारणतून पॅप लावून भरक याणी उचल करु देऊ नये.

३) याणी पहाडी : शासनाच्या प्रबलित नियमप्रमाणे तारा बांधापासून लाग मीठण-या लाभारकाकडून/ संरक्षकडून याणीपहाडी टक्कुल केली जाईल.

४) जार्यिक मायबंद- कोल्हापूर पठदतीच्या बंधा-याच्या (१५० संघामी पेक्षा कमी साठा) प्रचलीत मायबंदाच्या ६०% मायबंद जालवापास लागू राहील. ही कमाल मर्यादा अरोल, प्रत्यक्षातील रुद्ध यापेक्षा कमी असेल.

५) जलबाधाचे नियोजन, संफल्पवित्र, नफारत, बांधकाम व व्यवस्थापन इ. बाभताच्या आपश्यक त्या तपशिलदार सुलना मुख्य अभियंता, लषु पाटबंधारे(स्थानिक स्तर), पुणे यांनी तात्काळ वितरित कराव्यास.

नहाराष्ट्राचे राज्यपाल यांचे आदेशानुसार या नायाने,

(म. ग. रानडे)
अधर भविष्य, महाराष्ट्र शासन.

प्रतः-

- १) मुख्यमंत्राचे संकिळ
- २) मा. मंत्री, पितृ / कृषि / नियोजन / पाटबंधारे
- ३) मुख्य सचिव
- ४) अंतिरिक्त मुख्य संकिळ
- ५) प्रधान सचिव, नियोजन विभाग
- ६) प्रधान सचिव, पितृ विभाग
- ७) प्रधान सचिव, कृषि विभाग
- ८) प्रधान सचिव, पाटबंधारे विभाग
- ९) मुख्य अभियंता, लषु पाटबंधारे (स्थानिक स्तर), पुणे.
- १०) जिल्हाधिकारी (सर्व जिल्हे).
- ११) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा ग्रिहित (सर्व)
- १२) सर्व विभागीय आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य
- १३) अधीक्षक अभियंता, ल.पा.(स्था.स्त.) बळज (सर्व).
- १४) संकाळक, मृदसंचारण व पाटलोट बोर्ड व्यवस्थापन, पुणे
- १५) सर्व मुख्य अभियंता, पाटबंधारे विभाग,